

В І Д Г У К

офіційного опонента Музики Анатолія Ананійовича
на дисертацію Терно Андрія Михайловича
«Кримінальна відповідальність за невиконання рішення Європейського суду
з прав людини», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю
12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження належно обґрунтована в дисертації. Упродовж багатьох років Україна є одним із лідерів серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). На кінець 2020 року Україна займала третє місце у цьому «антирейтингу» держав. За офіційними даними, на розгляді в ЄСПЛ (станом на 31.12.2020) перебувало загалом 62 000 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), з них 10 400 справ – проти України, що складає 16,8 % від загальної кількості справ¹. Така кількість справ проти України, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ – яскравий показник наявності масштабних проблем у правовому полі держави, що породжують порушення прав людини, гарантованих Конституцією України і Конвенцією та, очевидно, потребують нагального вирішення.

Своєчасне та якісне реагування Україною на констатовані ЄСПЛ порушення Конвенції є ще одним болючим питанням сьогодення.

¹ Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2020 році. *Міністерство юстиції України*: офіц. веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/04/02/20210402145846-32.pdf> (дата звернення: 13.04.2021).

Відповідно до пункту 1 статті 46 Конвенції та частин першої статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання.

За словами Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, «на кінець 2019 року ЄСПЛ ухвалено 1413 рішень щодо порушень Україною положень Конвенції. Невиконаними залишаються 585 рішень ЄСПЛ»².

Очевидно, що ухвалене на користь заявника рішення ЄСПЛ має значення не тільки для встановлення факту порушених конвенційних прав особи, а передусім – для справедливої компенсації, поновлення прав, усунення причин такого порушення.

Наразі загальна або середня тривалість виконання заходів загального характеру щодо України (внесення змін до законодавства та судової чи адміністративної практики, інституційні зміни), згідно зі статистичними даними, становить приблизно 7,5 років (не беручи до уваги тривалість провадження в ЄСПЛ)³.

Таким чином, необхідність налагодження ефективної скоординованої діяльності органів державної влади з метою якісного виконання рішень ЄСПЛ та розроблення відповідних нормативно-правових приписів, у тому числі і в галузі кримінального законодавства, для реалізації цієї мети є надзвичайно актуальним завданням.

Одним із заходів реагування держави на неналежне виконання рішень ЄСПЛ є наявність у Кримінальному кодексі України (далі – КК України)

² Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини обговорено під час слухань у Комітеті з питань правової політики. *Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України*: новини комітетів / Верхов. Рада України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/200762.html (дата звернення: 13.04.2021).

³ В Україні на національному рівні існує проблема забезпечення дотримання Конвенції з прав людини. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/v-ukrayini-na-nacionalnomu-rivni-isnue-problema-zabezpechennya-dotrimannya-konvenciyi-z-prav-lyudini.html> (дата звернення: 13.04.2021).

відповідної норми (ч. 4 ст. 382 КК України), згідно з якою «Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини ... карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». Водночас ефективність практичної реалізації цього кримінально-правового засобу викликає багато запитань.

Як слушно зазначає дисертант, обґрунтовуючи актуальність обраної теми дослідження, «незважаючи на існування відповідної норми з часу набрання чинності КК України, судова практика її застосування в Україні відсутня. Тому фактично вказана норма перетворилася у декларацію».

Дослідження загальних питань кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень проводилось у дисертаціях В. А. Головчука «Кримінально-правова охорона порядку виконання судових рішень» (м. Київ, 2012 р.), Г. І. Богонюк «Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення» (м. Львів, 2016 р.), М. О. Букач «Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення» (м. Харків, 2017 р.), О. Р. Романишин «Кримінально-правове забезпечення охорони порядку виконання судових рішень» (м. Київ, 2018 р.), В. В. Налуцишина «Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення за законодавством України та держав Європейського Союзу» (м. Львів, 2019 р.), О. С. Чорної «Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення» (м. Київ, 2021 р.).

Незважаючи на таку кількість сучасних досліджень, дисертанту вдалося визначити «*terra incognita*» у цій тематиці – проблему кримінальної відповідальності за умисне невиконання рішення ЄСПЛ.

Отже, вибір здобувачем теми дослідження зумовлений її актуальністю та вагомим практичним значенням опанування кримінально-правових проблем, що пов'язані з розробкою теоретичних засад кримінальної відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. У праці застосовані діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, герменевтичний, формально-юридичний (догматичний), статистичний та інші наукові методи дослідження, чим у цілому забезпечений належний рівень обґрунтованості положень і висновків дисертації.

Абсолютна більшість висновків і рекомендацій дисертанта ґрунтуються на глибокому аналізі вітчизняних і зарубіжних джерел, літератури з питань кримінального права й інших правових наук, а також енциклопедично-довідкової літератури.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані звітів про результати діяльності Уповноваженого у справах ЄСПЛ Міністерства юстиції України (2006 – 2019 рр.); статистична звітність ЄСПЛ (1959–2020 рр.), аналіз української та міжнародної судової практики. У роботі також використано інформацію, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Міністерства юстиції України у сфері виконання рішень ЄСПЛ.

Автором опрацьовано значний масив літератури, що безпосередньо чи опосередковано торкається теми дисертації – 318 джерел. Це свідчить про достатній рівень обізнаності дисертанта у питаннях, які ним досліджуються, та забезпечує відповідний рівень обґрунтованості зроблених ним висновків і пропозицій.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. За своїм змістом і структурою праця А. М. Терно є одним із перших у вітчизняному кримінальному праві комплексним та системним дослідженням проблеми кримінальної відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ в Україні.

До положень дисертації, які мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження:

вперше:

- запропоновано класифікацію способів невиконання рішення ЄСПЛ;
- обґрунтовано доцільність встановлення кримінальної відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ у самостійній статті КК України. Сформульовано авторську редакцію ст. 382-1 КК України;
- встановлено, що перешкоджання виконанню рішення ЄСПЛ не охоплюється власне невиконанням такого рішення як діянням, передбаченим диспозицією ч. 4 ст. 382 КК України, що унеможливує кваліфікацію дій службових осіб, які перешкождали виконанню рішення ЄСПЛ, за вказаною частиною статті.

удосконалено:

- визначення понять «невиконання рішення ЄСПЛ», «потерпілий від невиконання рішення ЄСПЛ»;
- розуміння основного та додаткового безпосереднього об'єкта невиконання рішення ЄСПЛ;
- установлення передумов, принципів, підстав криміналізації невиконання рішення ЄСПЛ.

набули подальшого розвитку:

- пропозиції в частині вдосконалення санкції норми, що передбачає відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ.
- науковий підхід, згідно з яким невиконання рішення ЄСПЛ з об'єктивної сторони може бути вчинено як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.
- обґрунтування того, що відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ є проявом диференціації кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень, зважаючи на предмет кримінального правопорушення та підвищену суспільну небезпечність вказаного діяння.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть використовуватися у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження й розробки

відповідних проблем щодо кримінально-правової протидії невиконанню рішень ЄСПЛ;

– *правотворчості* – для розробки й удосконалення законодавчих та підзаконних актів у сфері виконання рішень ЄСПЛ;

– *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних, у тому числі навчально-методичних, посібників тощо.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні результати дослідження та практичні висновки оприлюднені у виступах дисертанта на трьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми юридичної науки «Тринадцяті осінні юридичні читання»» (м. Хмельницький, 14–15 листопада 2014 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України» (м. Херсон, 13 жовтня 2019 р.), «Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів (м. Херсон, 20 березня 2020 р.).

Оцінюючи важливість для науки і практики одержаних автором результатів, необхідно також відзначити, що дисертація А. М. Терно виконана у межах тем науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: «Протидія корупційній злочинності в Україні в умовах реформування кримінальної юстиції» (2012 р. – 2014 р., номер державної реєстрації 0112U007120); «Проблеми забезпечення правопорядку засобами кримінальної юстиції (в контексті європейських стандартів)» (2014 р. – 2016 р., номер державної реєстрації 0114U003872); «Проблеми модернізації теорії і практики протидії злочинності в Україні» (2020 р. – 2022 р., номер державної реєстрації 0119U103017). Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (протокол № 11 від 24.12.2013).

Зміст автореферату дисертації відповідає її основним положенням та

встановленим вимогам.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі протиріччя, спірні положення, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. Щодо визначення об'єкта невиконання рішення ЄСПЛ та пов'язаних із цим положень.

1.1. Дисертант визначає, що «основним безпосереднім об'єктом невиконання судового рішення є встановлений законодавством порядок виконання судових рішень у порядку конституційного, кримінального, цивільного, господарського та адміністративного судочинства» (с. 84 дис.).

Далі вказує, що основним безпосереднім об'єктом «невиконання рішення ЄСПЛ» є нормативно встановлений порядок виконання рішень ЄСПЛ, що забезпечує право особи на захист своїх прав і свобод ЄСПЛ після використання всіх національних засобів правового захисту, рішення якого є обов'язковими для виконання Україною (с. 85 дис., с. 5 автореф.).

Такі формулювання викликають декілька запитань.

Визначаючи основний безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 382 КК України, автор зазначає відповідні види національного судочинства. До якого із наведених видів судочинства належить рішення ЄСПЛ?

Як співвідносяться між собою визначені дисертантом основний безпосередній об'єкт невиконання судового рішення та основний безпосередній об'єкт «невиконання рішення ЄСПЛ»?

1.2. Здобувач пише, що потерпілим у складі досліджуваного кримінального правопорушення (тобто і кримінального проступку, що є некоректним в аспекті ст. 382 КК України. – А. М.) можна визнати «особу (фізичні та юридичні особи, а також групи фізичних та/або юридичних осіб) – суб'єкта суспільних відносин, що володіє правами та свободами, передбаченими Конвенцією, порушення яких призвело до звернення до

ЄСПЛ та постановлення ним відповідного рішення, що не було виконано або виконане неналежним чином» (с. 97 дис., с. 5 автореф.).

В цілому таке визначення сприймається позитивно, крім декількох спірних положень.

Так, ч. 1 ст. 55 КПК України визначає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Водночас автор потерпілими також називає «групи фізичних та/або юридичних осіб», що не узгоджується із законодавчим визначенням потерпілого.

Також привертає увагу словосполучення «рішення, що не було виконано або виконане неналежним чином». Вбачається, що у цьому сполученні слів є синонімічні категорії, адже «виконане неналежним чином рішення» і є таким, що не виконане.

2. Щодо об'єктивної сторони невиконання рішення ЄСПЛ.

2.1. Видається цілком переконливим висновок здобувача, що така форма невиконання рішення ЄСПЛ, як *«перешкоджання виконанню рішення ЄСПЛ»* також має бути законодавчо відображена у диспозиції ч. 4 ст. 382 КК України (с. 113 дис.). Не викликає заперечень і позиція автора про те, що перешкоджання виконанню рішення ЄСПЛ можливе *не тільки шляхом дії, а й бездіяльності* (як активної, так і пасивної поведінки) (с. 113 дис.).

Проте з таким підходом дисертанта не узгоджено пропоноване ним визначення поняття перешкоджання виконанню рішення ЄСПЛ як будь-яких *дій* зазначених у законі службових осіб, органів державної влади, держави України, спрямованих на створення різноманітних перешкод виконанню такого рішення або на те, щоб виконання рішення ЄСПЛ стало неможливим (с. 114 дис., с. 5 автореф.).

2.2. Здійснюючи розмежування невиконання рішення ЄСПЛ зі складом кримінального правопорушення, що передбачений ч. 2 ст. 382 КК України (умисне невиконання службовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови

суду, що набрали законної сили), автор зазначає: «спільним для них є те, що обидва вони посягають на один і той самий об'єкт – інтереси правосуддя в частині належного виконання судового рішення» (с. 116 дис.).

Встановлення об'єктом цих злочинів *інтересів* правосуддя дещо суперечить підтриманому здобувачем наукового підходу щодо визначення об'єкта злочину як певного *порядку* відносин між людьми (правопорядок) (с. 72, 73 дис.), а також визначеному ним безпосереднім об'єктом невиконання судового рішення встановленого законодавством *порядку* виконання судових рішень.

3. Щодо пропозицій про удосконалення законодавства.

Неможливо оминати увагою один із головних елементів наукової новизни рецензованої дисертації – сформульовану здобувачем авторську редакцію ст. 382-1 КК України:

«Стаття 382¹. Невиконання рішення Європейського суду з прав людини

1. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини або перешкодження такому виконанню,

– карається штрафом від однієї тисячі до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

В цілому така редакція статті сприймається позитивно, але породжує і деякі запитання:

1) чи не краще було б внести відповідні зміни до ст. 382 КК України, а не включати нову спеціальну норму до КК України?

2) чому у пропонованій автором редакції відсутні кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки?

3) чи розглядав дисертант можливість доповнення пропонованої статті приміткою із визначенням категорій «службова особа», «невиконання рішення ЄСПЛ», «перешкодження виконанню рішення ЄСПЛ»?

4. Щодо некоректного висвітлення юридичної практики.

Автором визначено, що при невиконанні рішення ЄСПЛ про вжиття додаткових заходів загального характеру винними можуть бути відповідні службові особи міністерств, відомств, судів, які не виконують вимоги припису Урядового уповноваженого щодо вжиття заходів загального характеру (С. 130). Однак чинне законодавство не містить положень ні про винесення припису, ні про Урядового уповноваженого.

Крім того, наведений дисертантом перелік органів та установ не є повним та аргументованим. Так, до переліку не віднесено органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, а суди віднесено лише загальної юрисдикції тощо.

5. Суперечливі положення.

Автор вказує на вищий ступінь суспільної небезпеки невиконання рішення ЄСПЛ порівняно з аналогічним показником невиконання судового рішення національних судів; тому, на думку автора, законодавча позиція щодо більш суворої санкції за невиконання рішення ЄСПЛ, ніж за умисне невиконання службовою особою рішення національних судів, є правильною. Але у подальшому дисертант пропонує зменшити верхню межу покарання у виді позбавлення волі і встановити її на рівні з ч. 2 ст. 382 КК України, що виглядає дещо нелогічним.

Загалом висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних і не торкаються основних, концептуальних положень дисертації, або ж мають рекомендаційний характер.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки і рекомендації – достатньо аргументовані, характеризуються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Таким чином, рецензована дисертація є кваліфікаційною науковою

працею, що містить результати проведених автором досліджень. Ним отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для кримінального права, а саме – автором комплексно та системно розроблені проблеми кримінальної відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ в Україні.

Праця Терно Андрія Михайловича відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій (зокрема, п. 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567), а сам здобувач на основі публічного захисту заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

**Офіційний опонент –
провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України**

А. А. Музика

28 квітня 2021 р.

